

Київська Академія 19 (2022): 79–111.
doi 10.18523/1995-025X.2022.19.79-111
<http://ka.ukma.edu.ua>

Микола Федяй

Нові подробиці біографії Стефана Калиновського

Про Стефана Калиновського досі немає окремої розвідки, а в тих текстах, де про нього написано, трапляється велика кількість помилок. У цій статті обговорено біографію Калиновського, зокрема окремі шаблі його життя: студент і викладач Київської академії, архимандрит Заіконоспаського монастиря, ректор і викладач Московської академії, архимандрит Александро-Невської лаври, член Синоду, єпископ Псковський, архієпископ Новгородський. Увагу приділено його взаєминам зі студентами та братією, а також інтелектуальній спадщині: філософському курсу, перекладові Біблії та особистій книгозбірні. Калиновський постає в джерелах як викладач-новатор, адже він одним із перших у Київській академії викладав грецьку мову, історію в курсі риторики та етику в курсі філософії, а також як організатор навчальних закладів. Водночас він був вельми конфліктною особою. Його філософський курс, прочитаний в КМА, дослівно списаний у французького автора Франсуа ле Ре.

Ключові слова: Стефан Калиновський, Києво-Могилянська академія, філософський курс, Московська академія, Александро-Невська лавра, Новгородська семінарія, Біблія, Синод, бібліотека.

Стефан Калиновський належить до тих впливових українських архиєреїв, які формували освіту та церковну політику в Російській імперії першої половини XVIII ст. Він також, як і його попередники Стефан Яворський та Теофан Прокопович, був студентом і викладачем Київської академії, єпископом та першим членом Синоду. Його філософський курс, прочитаний у Києво-Могилянській академії (далі — КМА) в 1729–31 рр., вважають одним із кращих

зразків української філософської думки того часу¹. Проте, на відміну від його колег, Калиновському не надто пощастило з історичними дослідженнями. Найдетальніше про нього писали історики в Російській імперії, у чиїх працях або загально оповідалася його біографія², або йшлося про певний аспект його життя³. Окремих розвідок про Калиновського, крім енциклопедичних статей, наскільки відомо, наразі немає⁴. Однак до якості цих статей, з яких зазвичай і беруть інформацію, є зауваження. Візьмімо, наприклад, текст Віктора Андрушка з енциклопедії «Києво-Могилянська академія в іменах»:

Калиновський Степан, чернече ім'я Стефан [...] Закін. КМА на поч. 1720-х рр. З 1726 — префект КМА [...] 15.11.1731 К. викликано до Моск. слов.-грек.-лат. академії, де був проф. філософії і богослов'я, з 12.12.1733 до 1736 — ректор цього закладу⁵.

¹ Ярослава Стратий, Владимир Литвинов, Виктор Андрушко, *Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии* (Київ: Наукова думка, 1982), 272.

² Константин Здравомыслов, *Иерархи Новгородской епархии от древнейших времен до настоящего времени* (Новгород: Тип. И. И. Игнатовского, 1897), 80–84.

³ Про викладання в КМА див.: Дмитрий Вишнеvский, *Киевская академия в первой половине XVIII столетия. (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время)* (Київ: Тип. И. И. Горбунова, 1903), 36–37, 122; про Калиновського як архимандрита Александро-Невської лаври див.: Стефан Рункевич, *Александро-Невская лавра. 1713–1913* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1913), 399–40; про редагування Біблії див.: Иларион Чистович, «Исправление текста славянской библии перед изданием 1751 года,» *Православное обозрение* 1 (1860): 479–510.

⁴ Про Калиновського у своїй монографії наводить інформацію Світлана Кагамлик, вона також подає літературу та джерела про нього (Світлана Кагамлик, *Українська православна ієрархія XVII–XVIII ст.: інтелектуальний та духовний виміри* (Київ: ТОВ «Корвус-Прінт», 2018), 684–86). Костянтин Суториус у своїй дисертації висвітлює деякі аспекти викладання Калиновського в Московській академії (Константин Суториус, «Источники по истории преподавания православного латиноязычного богословия в России в первой половине XVIII века» (Диссертация ... кандидат. ист. наук, Санкт-Петербург, Государственный музей истории религии, 2008), 134–135).

⁵ Віктор Андрушко, «Калиновський Степан, чернече ім'я Стефан,» в *Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст.*, упоряд. З. І. Хижняк (Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2001), 246.

У цьому короткому фрагменті вдалося нарахувати аж шість помилок. По-перше, до чернечого постригу ім'я Калиновського було не Степан, а Симеон. По-друге, він закінчив КМА не на початку 1720-х рр., а третього липня 1725 р. По-третє, префектом став не в 1726 р., а в 1731. По-четверте, хоч Калиновського викликали до Московської академії ще з 1727 р., проте починає він там викладати лише з 1733 р., де (і це по-п'яте) викладав не філософію, а теологію. І останнє, ректором він став не в грудні 1733 р., а в лютому 1734 р. Помилки з цієї (та деяких інших) статей увійшли в науковий обіг. Щоб їх виправити, а також щоб висвітлити подробиці біографії Калиновського, про які раніше не було відомо, і написано цю статтю.

Студент, викладач і префект Київської академії

Із незрозумілих причин практично у всі тексти про Калиновського закралася помилка, ніби він народився 1700 р.⁶ Проте напис на його надгробку свідчить, що Калиновському на момент смерті, 16 вересня 1753 р., було 56 років, а отже, він народився 1697 р. (або 1696 р., якщо день народження припадав після 16 вересня)⁷. Ким були його батьки, звідки він був родом, встановити не вдалося. Перші згадки про нього фіксуються під 1724/25 навчальним роком: тут «Simeon Kalinowski» значиться серед студентів, які 3 липня 1725 р. закінчили чотирирічний курс теології Йосифа Волчанського в КМА⁸. Ще раніше, 4 грудня 1724 р., ректор Волчанський подав прошення архієпископові Варлааму Ванатовичу про дозвіл своїм

⁶ Перший про цю дату написав, схоже, Костянтин Здравомислов: «По некоторым данным, рождение его можно относить к 1700 г.» (Здравомыслов, *Иерархи Новгородской епархии*, 80). Дослівно таке саме речення подано в енциклопедичній статті про Калиновського (А. Никольский, «Стефан Калиновский,» в *Русский биографический словарь* (Санкт-Петербург: Тип. товарищества «Общественная польза», 1909), 19: 410). Після чого ця дата наводиться у переважній більшості текстів. Проте що це за «некоторые данные» — невідомо.

⁷ Тут і далі дати наведені за старим стилем. Про надгробок див. у кінці статті.

⁸ Iosephus Wolczanski, «Theologia Christiana orthodoxa pro diversitate materiarum in varios tractatus» (1721–1725), Інститут ркопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), ф. 306, 160п/2, арк. 281 зв.

майбутнім студентам-випускникам, серед них і Симеонові Калиновському, прийняти чернечий постриг без трирічного «іскусу» (тобто випробувального терміну, який охочі мали пройти як послушники при монастирі), зарахувавши їм замість «іскусу» дванадцятирічне і довше навчання в Академії⁹.

Із цих згадок насамперед дізнаємося мирське ім'я Калиновського — Симеон. Також можна спробувати реконструювати студентські роки Калиновського, проведені у КМА. Якщо він справді навчався в Академії 12 років, то мав би розпочати студії шістнадцятилітнім юнаком у 1713 р. і пройти такі навчальні класи, що тривали по одному року: фара, інфіма, граматики, синтаксима, поетика, риторика. Потім, у 1719–1721 рр., він мав би слухати дворічний курс філософії, який тоді викладав Іларіон Левицький. Після чого, у 1721–1725 рр., Симеон Калиновський уже напевно слухав чотирирічний курс теології Йосифа Волчанського, який і закінчив 3 липня 1725 р., у віці 28 років.

Згадане вище прохання ректора архієпископ Варлаам, разом із пояснювальною запискою, направив до Синоду. Він аргументував потребу «безотлогательного» постригу студентів тим, що немає кому викладати в молодших класах, адже двох вчителів — інфіми та синтаксими — відправили минулого року з Академії до Москви. «Мірських студентовъ затягати и просити во учителя» архієпископ Варлаам не хотів, адже їх менше слухаються студенти. Також він турбувався, чи залишаться випускники при Академії: «Ибо они трилѣтнего искуса ожидать не похотятъ и розыдутся, яко волные люде, по разнымъ мѣстамъ». Синод задовольнив це прохання 26 лютого 1725 р.¹⁰ Проте постриг Симеон Калиновський прийняв уже після завершення навчання, бо серед випускників курсу теології він згаданий під своїм мирським іменем.

Оскільки в КМА тоді, як писав архієпископ Варлаам, бракувало викладачів молодших класів, можна припустити, що Калиновський відразу, тобто уже з 1725/26 навчального року, почав викладати в молодших класах (або навіть ще раніше, адже в КМА існувала

⁹ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи, т. 5: 28 января 1725 — 5 мая 1727 (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1881), 27 (№ 1490).

¹⁰ Там само, 26–28.

практика, що студенти теології могли викладати початкові курси). У наступних згадках Калиновського уже названо Стефаном — за його чернечим іменем. У 1727 р. ієромонах Стефан значиться викладачем риторики¹¹, і за цей рік зберігся його курс риторики «*Institutionum rhetoricarum libri IV roxolanae iuventuti in collegio Kiiivomohylaeano traditi et explicate anno 1727 sub sapientissimo patre Stephano Kalinowski*»¹². Цей курс він читав для 78 студентів¹³.

1740 р. ректор КМА Сильвестр Думницький та префект Сильвестр Кулябка, серед іншого, згадували, що Калиновський у 1726 р. «между научениемъ реторическимъ зъучаль своихъ учениковъ еллино-греческого языка»¹⁴. Але викладання Калиновським риторики у 1726 р., за рік після закінчення ним самим студій, здається хоч і можливим, але не дуже правдоподібним. Слід гадати, Думницький і Кулябка не пам'ятали правильної дати його викладання і помилилися на рік, адже риторику він точно викладав у 1727 р. Ті самі Думницький і Кулябка також писали, що серед учнів Калиновського, яких він навчав греки, був Василь Лящевський. Той справді значиться як студент класу риторики Калиновського власне в 1727 р.¹⁵

Що ж до викладання грецької мови, то це доволі несподівана деталь. Адже в КМА така практика започаткувалася аж після 1738 р.¹⁶, тож постає питання, звідки сам Калиновський міг знати греку? Найімовірніше, він мав її вивчити до вступу в КМА¹⁷, тобто

¹¹ *Описание документов и дел, хранящихся в архиве Святейшего Правительствующего Синода* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1885), 7: СХVI (прилож. VIII).

¹² Stephanus Kalinowski, «*Institutionum rhetoricarum libri IV roxolanae iuventuti in collegio Kiiivomohylaeano traditi et explicate anno 1727 sub sapientissimo patre Stephano Kalinowski*» (1727), ІР НБУВ, ф. 305, ДС/п258, арк. 12–103.

¹³ *Описание документов и дел, 7: СХIX–СХХ* (прилож. VIII).

¹⁴ *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отделение II (1721–1795 гг.)*, со введением и примеч. Н. И. Петрова (Киев: Тип. И.И. Чоколова, 1905), 2: 448.

¹⁵ *Описание документов и дел, 7: СХIX* (прилож. VIII).

¹⁶ Вишнеvский, *Киевская академия*, 92, 268–69.

¹⁷ Ті ж Думницький і Кулябка згадували, що в КМА хтось читав греку в 1711 р. Проте тоді Калиновський не міг її слухати, адже він розпочав навчання, ймовірно, лише 1713 р., а греку в молодших класах тоді не викладали.

до шістнадцяти років, але де саме — питання відкрите. А той факт, що він був учителем Василя (Варлаама) Лящевського, який пізніше сам стане викладачем греки, перекладачем і автором популярного підручника з грецької мови, показує, що традицію викладання греки в КМА можна виводити від Калиновського.

Чим займався Калиновський у 1728/29 навчальному році? Влітку 1728 р., коли його хотіли забрати на викладання до Москви, архієпископ Варлаам просить залишити Калиновського в Києві, бо той обіймав посаду вчителя риторики і філософії¹⁸ (як можна зрозуміти, він би мав викладати ці предмети з нового навчального року). Проте філософського курсу він точно не читав, адже у 1727–1729 рр. вчителем філософії значиться Амвросій Дубневич. Найімовірніше, Калиновський у 1728/29 навчальному році ще раз викладав риторику, можливо, разом із курсом діалектики (тобто вступом до філософії): така практика тоді існувала в КМА. Цим можна пояснити слова Ванатовича, що він був учителем риторики і філософії. Без зазначення дати зберігся запис курсу історії, яку читав Калиновський («*Isagoge in historiam, sub reverendo patre Stephano Kalinowski*»¹⁹), де оповідалося про історію монархічну, церковну та римську. Оскільки історії як окремого предмету тоді в КМА не викладали, то виглядає, що це була частина курсу риторики за 1728/29 навчальний рік.

Наступні два навчальні роки, тобто 1729/30 та 1730/31, Стефан Калиновський читав курс філософії («*Cursus philosophicus in Collegio KiiowoMohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus*»²⁰). Цей латинськомовний курс привертав увагу дослідників ще з 1960-х

¹⁸ *Описание документов и дел*, 7: 206 (№ 193).

¹⁹ Текст збережений у двох списках: Stephanus Kalinowski, «*Isagoge in historiam, sub reverendo patre Stephano Kalinowski*», ІР НБУ, ф. 307, 516п/1702, арк. 61–104; [Stephanus Kalinowski], «*Isagoge prima in historiam monarchicam*», ІР НБУ, ф. 305, ДС/п258, арк. 185–212.

²⁰ Курс відомий у трьох списках: Stephanus Kalinowski, «*Cursus philosophicus in collegio Kiiowomohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus*» (1729–1731), Російська національна бібліотека, ф. СПб ДС, 62, арк. 1–705 зв.; Stephanus Kalinowski, «*Cursus philosophicus in collegio KiiowoMohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus*» (1729–1731), ІР НБУВ, ф. 305, ДС/п169, арк. 1–32; [Stephanus Kalinowski], «*Cursus philosophicus in collegio Kiiowomohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus*» (1729[–1731]), ІР НБУВ, ф. 306, 123п/83, арк. 1–338.

років, різні його частини перекладали мінімум четверо науковців²¹, про нього писали статті та дисертації. Такій увазі запис лекцій Калиновського завдячує своїй нестандартній формі, адже вони одні з перших, крім звичних частин — діалектики, логіки, фізики, метафізики — включали етику. Під час роботи над одним із рукописів цього курсу, який раніше не вивчали, було виявлено, що Калиновський викладав ще й алгебру та геометрію. Утім, детальний текстологічний аналіз показав, що автором цього курсу був не Калиновський: більша його частина дослівно повторює працю французького автора XVII ст. Франсуа ле Ре²². Це міняє сприйняття курсу Калиновського (а також навчальних курсів професорів КМА загалом) як авторського, адже йдеться про міркування Франсуа ле Ре, чию працю Калиновський продиктував своїм студентам без жодних змін. Сказане заторкує ширше питання, яке сформулював Микола Симчич: про оригінальність навчальних курсів викладачів КМА²³. Хто був, власне, автором тексту, за яким велося навчання? Випадок із філософським курсом Калиновського, а також інші встановлені приклади, коли викладачі дослівно чи зі змінами переписували курси або своїх колег-професорів з КМА, або праці інших філософів²⁴, засвідчують, що оригінальність та «авторськість» цих

²¹ «Філософія в Києво-Могилянській академії: Стефан Калиновський. (Короткий вступ до загальної філософії)», вступна стаття В. М. Нічик, пер. з лат. В.П. Маслюка, спец. ред. М. Д. Роговича, філос. ред. В. М. Нічик, *Філософська думка* 3 (1969b): 89–102; «Диспут другий: внутрішні і зовнішні першоджерела людських дій, переклав в 1970 році Березицький А. Е.» (машинопис), Бібліотека Інституту філософії НАН України; Стратий, Литвинов, Андрушко, *Описание курсов философии и риторики*, 271–292; Марія Кашуба, *Памятники этической мысли на Украине XVII — первой половины XVIII ст.* (Київ: Наукова думка, 1987).

²² Franciscus le Rées, *Cursus philosophicus in tres tomos distributus*, 3 vol. (Parisiis: Mattheus Guillemot, 1642).

²³ Микола Симчич, «До питання про “авторськість” філософських курсів XVII–XVIII ст.», *Київська Академія* 1 (2004): 15–20.

²⁴ Так, за даними Симчича, Михайло Козачинський прочитав свій третій курс (1743–45 навч. рр.) дослівно за підручником капуцина з Ельзасу Гервасія Брізаценського (Микола Симчич, *Philosophia rationalis у Києво-Могилянській академії. Компаративний аналіз курсів логіки кінця XVII — першої половини XVIII ст.* (Вінниця: О. Власюк, 2009), 61). Практика викладання за стандартними підручниками сторонніх авторів встановлюється у середині XVIII ст.,

курсів радше відносні. Отож запис лекцій Стефана Калиновського навряд чи можна вважати пам'яткою саме української філософської думки XVIII ст.²⁵

У 1731/32 та 1732/33 навчальних роках Калиновський викладав філософію уже як префект Академії, тобто друга після ректора особа в навчальному закладі, що займалася адміністративною та виховною роботою. Збереглося свідчення, що 2 грудня 1730 р. Калиновський був «определѣнъ для отправленія всякихъ до духовного суда принадлежащихъ дѣлъ» в Київську духовну консисторію, а 15 жовтня 1731 р. митрополит Рафаїл звільнив його «для ученія и доброго порядку в школахъ»²⁶. Вірогідно, що це і було датою призначення Калиновського префектом КМА²⁷. Тобто він, працюючи

коли у 1751–53 навч. рр. Георгій Щербацький читав за підручником Едмунда Пуршо, а Давид Нащинський — спочатку за підручником Генрика Вінклера (1753–55 навч. рр.), а потім — Кристіана Баумайстра (1755–57 навч. рр.) (Микола Симчич, «Зауваги до впливів на викладання філософії в Києво-Могилянській академії кінця XVII–XVIII ст.,» *Київська Академія* 2–3 (2006): 74–76). Крім того, відомо багато випадків, коли могилянські професори читали свої лекції за курсами своїх попередників. Наприклад, Єронім Миткевич прочитав свій курс 1733–35 навч. рр. дослівно за курсом Платона Малиновського 1721–23 навч. рр., а Сильвестр Кулябка — обидва свої курси (1735–37 та 1737–39 навч. рр.) за другим курсом Амвросія Дубневича (1727–29 навч. рр.) (Симчич, *Philosophia rationalis у Києво-Могилянській академії*, 57–58).

²⁵ Про дослівну текстову залежність курсу Калиновського від праці ле Ре ближчим часом вийде окрема стаття, де буде показано, з якого саме видання ле Ре списано курс Калиновського, порівняно його три рукописні списки, а також проаналізовано традицію перекладу і дослідження цього курсу.

²⁶ *Акты и документы* (Київ: Тип. И.И. Чоколова, 1906), 3: 256.

²⁷ В документі від 2 грудня 1730 р. про призначення членів консисторії він названий префектом (*Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1901), 10: 471 (№ 273)). Вишневський доводить, що це могла бути помилка, бо і в січні, і в наступні місяці до вересня 1731 р. префектом називають Амвросія Дубневича, а Калиновського вчителем філософії. Префектом же, як пише Вишневський, Калиновський став після Дубневича, тобто після 30 вересня 1731 р. (Вишневський, *Киевская академия*, 36–37, прим. 2). Тому наведена вище дата — 15 жовтня 1731 р. — виглядає цілком вірогідною як час призначення Калиновського префектом КМА. Вишневський також пише, що Калиновський був префектом ледь не до грудня 1733 р. (Там само, 37). Це твердження поширилося в історіографії, хоч Вишневський сам себе виправив в «Исправлениях и дополнениях» до монографії. Насправді ж Калиновський міг бути префектом КМА лише до

в консисторії з грудня 1730 р., поєднував це з викладанням свого першого філософського курсу, а наступні два роки читав філософію, займаючись адміністративною роботою в Академії. Записів філософського курсу за 1731–1733 рр. виявити поки не вдалося. Проте збереглися тези до цього курсу «Primitiae philosophiae hoc est conclusiones ex prolegomenis in universam philosophiam et prooemialibus logicae», надруковані в Києво-Печерській лаврі 1732 р.²⁸ Зміст цих тез дуже подібний до тез філософського курсу за 1729–1731 рр., тобто з великою ймовірністю можна припускати, що Калиновський і цей дворічний курс філософії 1731–1733 рр. читав за Франсуа ле Ре. Тези захищав уже згаданий повище Василь Лящевський шостого січня, в день хрещення Господнього (die solemni Baptismatis Iesu Christi).

У березні 1733 р. між префектом і студентами спалахнув конфлікт. Важко встановити, чому він розпочався. Схоже, Калиновський покарав студента-філософа Пантелеймона Чарнецького за те, що той погано впливав на свого «дисципула» Афендика²⁹. Чарнецький же вважав таке покарання несправедливим, отож вчинив три «противности» префектові. Далі у помешканні студента Івана Яворського на Калиновського було складено чолобитну скаргу: активнішу участь у цьому «возмущені» брало десятеро студентів

липня 1733 р., адже цього місяця він уже був у Москві. Про це див. нижче, прим. 34.

²⁸ Повна назва філософських тез: «Primitiae philosophiae hoc est conclusiones ex prolegomenis in universam philosophiam et prooemialibus logicae. Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Raphaeli Zaborowski Dei gratia archiepiscopo Kioviensi Halicensi et Parvae Russiae magno philosopho, id est sapientiae amatori, in alma ac orthodoxa Kiouomohylaena Academia, die solemni Baptismatis Iesu Christi oblatae et propugnatae ab infimo suo servo Basilio Łaszczewski AA: LL: et philosophiae auditore. Praeside R: P: Stephano Kalinowski in eadem academia ordinario philosophiae professore scholarumque praefecto. Typis Sanctae et Thaumaturgae Laurae Pecziariensis. Anno Domini 1732». Тези зберігаються у конволюті: Відділ історичних колекцій НБУВ, ф. Київська духовна семінарія, Київ, 56 (старий шифр: І.а.296); Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 739, І, 90.

²⁹ У КМА існувала практика доручати студентам старших курсів за певну винагороду «інспекторство» чи репетиторство над студентами молодших курсів. Призначенням інспекторів займався префект, яким тоді якраз був Калиновський (Вишне夫斯基, *Киевская академия*, 29, 78–79).

на чолі із Чарнецьким та Яворським, а ще двадцяттеро «зневажили» лекцію Калиновського. Невідомо, скільки всього студентів було в його класі, та якщо їх було приблизно стільки ж, скільки 1727 р. (тоді в класі філософії навчалося 83 особи³⁰), то участь у «возмущені» взяла менша частина класу. Розсудив студентів-філософів та їхнього викладача митрополит Рафаїл Заборовський, і то вочевидь не на користь студентів. Чарнецького митрополит наказав вигнати з Академії та «въ брамѣ вѣнутрь цвѣнтара зазвонивши въ звонокъ школьный плетьми выбыть, при собраніи протчыхъ студентовъ, дать ему шестьдесятъ плягъ». Інших велено було або покарати батогами, або «въ недѣлю цвѣточную держа въ рукахъ свѣчи предъ иконою Богоматери чрезъ всю литургію на колѣнахъ стоять»³¹. Серед студентів, яких покарали батогами, був уже не раз згаданий Василь Лящевський³².

Архимандрит Заіконоспаського монастиря, ректор і викладач Московської академії

На прохання ректора Московської слов'яно-греко-латинської академії, оскільки в ній бракувало вчителів, Калиновського викликають до Москви у вересні 1727 та у квітні 1728 р.³³, проте він залишився в Києві. Утім, Москва вочевидь мала свої плани щодо

³⁰ *Описание документов и дел*, 7: CVII–CIX (прилож. VIII).

³¹ Дмитрий Вишнеvский, «Из быта студентов Киевской академии. (Оочнение),» *Киевская старина* 3 (1896): 310–312.

³² «Василій Лящевський» значиться в класі риторики 1727 р., а в березні 1732 р. «Лящевський» (без імені) згаданий серед студентів-філософів, яких покарали за «зневагу» лекції Калиновського. Оскільки клас філософії йшов одразу після риторики, то Василь Лящевський мав би вивчати філософію раніше, а не в 1731–1733 рр. Це дало підстави Миколі Петрову вважати, що йдеться про двох різних Лящевських (*Акты и документы* (Київ: Тип. И. И. Чоколова, 1904), 1, ч. 2: 13, прим. 1). Проте в 1732 р. вийшли друком філософські тези, які за присутності Калиновського захищав «Basilius Łaszczewski», а отже, Лящевського, якого покарали 1733 р., також звали Василь (про існування цих тез Петров, схоже, не знав). Тому можна гадати, що всі три згадки — про того самого Василя (Варлаама) Лящевського. Інше питання, чому він пропустив кілька років після риторики і почав вчити філософію лише 1731 р.?

³³ *Акты и документы* (Київ: Тип. И. И. Чоколова, 1904), 1, ч. 1: 43–44.

Калиновського, бо коли префекта Московської академії Інокентія Нероновича хіротонували на іркутського єпископа, на його місце 29 вересня 1732 р. повторно викликали з Києва Калиновського. В січні 1733 р. архієпископ Рафаїл Заборовський просив залишити Калиновського в Києві, бо той мав читати теологію, але Синод постановив все-таки направити його до Москви. В червні 1733 р. Калиновський уже був у Москві, де отримав посаду префекта академії та викладача теології³⁴.

На виклик Синоду 18 грудня 1733 р. Калиновський виїжджав з Москви до Санкт-Петербурга. В Синоді розглядали кандидатуру нового ректора та хотіли переконатися, що Стефан підходить на цю посаду. Після того, як той довів, що в «проповѣдническихъ позиціяхъ явствуется искусенъ», він на початку лютого 1734 р. стає архимандритом Заіконоспаського монастиря, що означало і посаду ректора³⁵. Як ректор Калиновський мав читати чотирирічний курс теології, проте, схоже, читав його лише два з половиною роки: у 1733/34, 1734/35 та в перше півріччя 1735/36 навчальних років³⁶. Коли в 1735 р. надійшло прохання надіслати із Московської академії до університету в Санкт-Петербурзі двадцятьох учнів для навчання, Калиновський відправив лише дванадцятьох, серед них студента

³⁴ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1878), 12: 398 (№ 221). Вишневський пише, що Калиновський залишався в Києві «чуть ли не до декабря 1733» (Вишневский, *Киевская академия*, 26), адже в біографії Гавриїла Кременецького значиться, що Гавриїл вирушив до московської школи після Калиновського в грудні 1733 р. Проте є свідчення, що Калиновський уже в червні 1733 р. був у Москві (див. посилання вище), а згадку про Гавриїла можна тлумачити і таким чином: якщо Калиновський поїхав до Москви в червні 1733 р., то Кременецький — в грудні 1733 р., після Калиновського. Вишневський і сам звернув на це увагу та виправив себе у прикінцевих зауваженнях до монографії.

³⁵ *Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи*, т. 8: 1733–1734 гг. (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1898), 180 (№ 2777); *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1910), 14: 66 (№ 42).

³⁶ Адже в січні 1736 р. його призначають архимандритом Александроневської лаври у Санкт-Петербурзі. Наступний курс теології в Московській академії був прочитаний Кирилом Фроринським у 1737–1740 рр. (Сергей Смирнов, *История Московской славяно-греко-латинской академии* (Москва: Тип. В. Готьє, 1855), 138).

філософії Михайла Ломоносова³⁷. У березні 1734 р. Калиновський та ієромонах Лука Конашевич мали, за дорученням Теофана Прокіповича, провести співбесіду про догмати Східної Церкви із французом-англіканцем, колишнім міністром Михаїлом Маладом, який, вирішивши перейти в православ'я, приїхав до Санкт-Петербурга³⁸. Після «разглагольствія о православїи» Михаїла миропомазали, проте уже в січні 1735 р. він скаржився, що «пришел в крайнее оскудѣніе». Синод виділив йому п'ятдесят рублів³⁹.

Архимандрит Александро-Невської лаври, член Синоду, єпископ Псковський

У січні 1736 р. архимандрита Александро-Невського монастиря Петра Смелича було хіротоновано на архієпископа Білгородського, а на його місце Синод запропонував імператриці вибрати наступника з-поміж трьох кандидатів. Вибір припав на Калиновського, і 17 січня 1736 р. його призначили архимандритом Александро-Невської лаври⁴⁰. При монастирі з 1720-х років діяла школа, де викладання провадилося досить спроквола, а деколи взагалі уривалося. Тому історики пов'язують появу Александро-Невської семінарії саме з приходом архимандрита Стефана, адже той, за велінням Синоду⁴¹, запросив до викладання двох своїх учнів: Григорія Кременецького та Андрія Зертис-Каменського. Вони обидва навчалися у Київській, а потім у Московській академії, де Калиновський читав їм теологію⁴². Вони запровадили тип навчання, звичний для Києва, а саме: не читати той самий курс рік за роком, а вести класи від нижчих

³⁷ Там само, 238, 243–244, 251.

³⁸ *Полное собрание постановлений и распоряжений*, 8: № 2790, 200, 2002.

³⁹ *Описание документов и дел*, 14: 92–93 (№ 65).

⁴⁰ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1907), 15: 599 (№ 415); *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1906), 16: 2–3 (№ 1).

⁴¹ *Описание документов и дел*, 15: 485–487 (№ 347).

⁴² Андрій Каменський, батько якого був «греческой породы», навчався спочатку в КМА, потім виїхав до Речі Посполитої, де закінчив, як можна зрозуміти, філософський курс. Потім він слухав теологію в Московській академії у 1733–1736 рр. (*Описание документов и дел*, 14: 237–239 (№ 184)).

до вищих. Так, у 1740 р. вони вже читали риторику, а викладання в нижчих класах доручалося студентам⁴³. Як архимандрит, а з 1739 р. і єпископ Псковський, Стефан скаржився на брак «учительныхъ іеромонаховъ и священниковъ для обученія ставленниковъ»⁴⁴. Він просить у Синоду розширити штат Александро-Невського монастиря, на що отримує згоду — до монастиря прибуло тридцятьеро осіб⁴⁵. У 1740 р. на запрошення єпископа Стефана приїхав із польського міста Піла до Російської імперії єврей Соломон Барлефі для викладання єврейської та інших мов: Калиновський мав повернути його у православ'я та хрестити⁴⁶. Архимандрит Стефан опікувався також ремонтом лаври, за його вказівкою у 1740 р. було зведено нову будівлю семінарії⁴⁷.

Як архимандрит Александро-Невського монастиря, Стефан від 20 липня 1736 р. став членом Синоду⁴⁸, за що йому передбачалася платня в сумі 1 тис. руб. на рік⁴⁹. Новопризначеному молодому синодальному членові дали завдання — очолювати комісію, що займалася зіставленням церковнослов'янської Біблії із грецьким текстом (Септуагінтою) та підготовкою до друку нового виправленого варіанту. Щоб зрозуміти специфіку цієї роботи, від якої Калиновський «весьма отрѣкался», варто поглянути на передісторію редагування Біблії, що тягнулося ще з кінця XVII століття.

Першою повною надрукованою Біблією церковнослов'янською мовою стала Острозька 1581 року⁵⁰. Фактичне її перевидання, зі зміною орфографії та дрібними правками, відбулося 1663 р. в Москві; у передмові редактор — відомий перекладач Епифаній Славинецький — пише, що для повноцінного якісного перекладу

⁴³ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 504–507.

⁴⁴ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1913), 19: 25 (№ 14).

⁴⁵ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 411.

⁴⁶ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1908), 20: 546 (№ 558).

⁴⁷ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 480–81, 518.

⁴⁸ *Описание документов и дел*, 16: 285–286 (№ 260).

⁴⁹ Там само, 749–750 (прилож. XVIII).

⁵⁰ Якщо не брати до уваги «Біблію Франциска Скорини», надруковану в 1517–1519 рр., мовою перекладу якої вважають білоруську редакцію церковнослов'янської мови зі значною домішкою живої білоруської.

Біблії потрібна робота не одного перекладача зі знанням грецької мови⁵¹. З благословення Архієрейського собору Епифаній у 1673 р. розпочав роботу над перекладом Біблії, проте встиг перекласти лише Новий Завіт⁵², і видання на деякий час призупинилося. У 1712 р. Петро I видав указ надрукувати Біблію слов'янською мовою, звіривши її із Септуагінтою. За рік було створено комісію для перекладу й редагування, до якої увійшли грек з походження, викладач Софроній Ліхуд, архієпископ Теофілакт Лопатинський та інші. Якщо у комісії виникали питання, вона мала звертатися за роз'ясненнями до митрополита Стефана Яворського⁵³. У 1723 р. комісія завершила роботу; Біблію мали надрукувати наступного року, винісши правки на береги та зберігши основний текст без змін, «дабы не было отъ неспокойныхъ челоувѣкъ нареканія и къ народной смутѣ»⁵⁴. Проте ще одна звірка правок, а далі й смерть Петра I знову стали на заваді. Наступна спроба надрукувати Святе Письмо датується 1725 р., коли імператриця Катерина I звеліла видати текст, перед цим звіривши його із Септуагінтою. Робота закипіла, проте після смерті імператриці 1727 р. знову зупинилася⁵⁵. Водночас дошкуляв відчутний брак друкованих Біблій, адже роздобути попередні видання ставало дедалі важче. У 1735 р. Синод вирішив, що перед тим, як надрукувати, треба ще раз здійснити перегляд тексту; це доручили архимандриту Амвросію Юшкевичу. Звірка показала, що не всі місця було виправлено за грецьким текстом: дещо за гебрейським, дещо за Вульґатою. Через ці та інші ускладнення друк Біблії відклали до їхнього остаточного вирішення⁵⁶.

Тоді Теофан Прокопович надіслав на розгляд Синоду своє «мнѣніє» 11 серпня 1736 р., менш як за місяць до смерті. Він висловив кілька слушних думок, наприклад, не радив залишати у Біблії слов'янські архаїзми, невластиві для тогочасного письменства, та додавав:

⁵¹ *Библия* (Москва: Печатный двор, 12 декабря 1663), [IV], [VII].

⁵² Т. А. Исаченко, «Новый Завет в переводе иеромонаха Чудова монастыря Епифания (Славинецкого) последней трети XVII в. (Особенности перевода и языка),» *Вопросы языкознания* 4 (2002): 79.

⁵³ Чистович, «Исправление текста славянской библии перед изданием 1751 года,» 482–483.

⁵⁴ Там само, 483.

⁵⁵ Там само, 484.

⁵⁶ Там само, 485–486.

Люде не искусныи и силы діалектовъ неразумѣющіи, нашедъ въ лексиконѣ таковыя стропотности и гнилости, помышляють, что они нашли премудрость и оныхъ употребляютъ, для удивленія народного, а своего смѣха достойнаго чванства сами безумныи книгочіи.

Далі він радить не вельми зважати на попередні виправлення:

Новоисправленныя рѣчи, не весьма вѣруа исправительскимъ примѣчаніямъ (могли они задремать и памятью погрѣшитъ), прежде напечатанія, сносить съ библейскимъ греческимъ текстомъ.

Доручити таку роботу він рекомендував синодальному перекладачеві Василю Козловському та справщику Андрію Іванову, поставивши над ними «главнымъ въ томъ свидѣтелемъ и настоящимъ» Стефана Калиновського⁵⁷. Синод прийняв ці пропозиції з тим лише, щоб у виправленні не брав участь Козловський через те, що той недостатньо знає грецьку мову⁵⁸. Калиновський від покладеного на нього завдання «весьма отрѣкался», посилаючись на слабе здоров'я та «въ Еллинскомъ языкѣ не великому искусству»⁵⁹, проте виглядає, що йому, як новопризначеному молодому члену Синоду, не залишали вибору. Таким чином в Александро-Невському монастирі, куди перенесли підготовку Біблії до друку, працювало над її редагуванням під керівництвом архимандрита Стефана двоє справщиків: Андрій Іванов та Гембрицький. Калиновський вів свою роботу «съ полнѣйшимъ тщаніемъ», проте нарікав на «лѣньность и нерадѣтельность» справщиків, яким за це затримали платню⁶⁰.

20 травня 1737 р. Калиновський доповідає Синодові, що завершується підготовка «П'ятикнижжя» Мойсея, а водночас скаржитись на численні труднощі. Як він пише, звірка тексту із Септуагінтою забирає не дві години на тиждень (як пропонував Теофан Прокопович), а «почти всего времени во всю седмицу себѣ требуетъ». Виглядає, що архимандрит справді «съ полнѣйшимъ тщаніемъ» поставився до свого завдання, бо описує, що інколи над певним фрагментом доводиться думати по два дні. До того ж багато фраг-

⁵⁷ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1878), 3: XXVI (прилож. VIII).

⁵⁸ Там само, 44 (№ 38).

⁵⁹ Там само, XXVIII (прилож. IX).

⁶⁰ Там само, 45–46 (№ 38).

ментів тексту церковнослов'янської Біблії перекладено не з грецької, а з латини «великимъ невѣжею»⁶¹. 9 червня 1738 р. Калиновський знову доповідає Синодові про підготовку Біблії, зазначаючи, що книгу Товит було перекладено, а згодом виправлено не з грецького тексту, а з Вульгати, то що в такому випадку робити. Серед решти питань порушується проблема, яка змальовує тогочасну перекладацьку «кухню»: позаяк у справщиків є *Biblia Polyglotta*, надрукована в Лондоні в 6-ти томах у 1657 р., де текст подано івритом, грекою і латиною, то він просить уточнити:

изъ какихъ книгъ библій свидѣтельствованіе оное производитъ, ежели изъ древнихъ рукописныхъ, понеже тогда еще типографій не бывало, то изъ какихъ именно, и гдѣ оныя. Ежели же изъ печатныхъ, то такожъ изъ какихъ именно, гдѣ и когда печатаныхъ, и буде въ тѣхъ печатныхъ разные кодексы или экземпляры воспоминатися будутъ, то изъ какого именно кодекса или экземпляра, и одного ли какого только держаться, или и другихъ⁶².

Виглядає, що таких питань раніше не ставили. Члени Синоду, дошукуючись, за якими біблійними текстами попередні члени комісії правили текст, надіслали запит архієпископу Теофілакту, проте без результату⁶³. Справа знову затягувалася. Оскільки до січня 1740 р. Синод так і не відповів Калиновському, як йому вчинити із фрагментами, що їх було перекладено з Вульгати, та з яким саме грецьким текстом Біблії звіряти церковнослов'янський переклад⁶⁴, він сам запропонував Синоду відповіді. Книгу Товит Калиновський радив надрукувати у двох варіантах: з одного боку сторінки — старий церковнослов'янський текст без виправлень, а з другого — новий переклад, зроблений із Септуагінти, і за такою самою схемою друкувати й інші книги, перед цим заново звіривши їх із грецьким текстом. Різничитання в грецькому тексті, на його думку, не варто виносити на береги, аби не заплутати простий народ, що може засумніватися: «Богъ вѣсть чему и вѣрить, сего ль или онаго держаться». Синод погодився із цими та іншими пропозиціями Стефана, тоді вже єпископа Псковського, і напра-

⁶¹ Там само, XXVIII–XXIX (прилож. IX).

⁶² Там само, XLII (прилож. XI).

⁶³ Там само, 50–51 (№ 38).

⁶⁴ Там само, XLIII (прилож. XI).

вив доповідь імператриці. 10 вересня та 27 жовтня 1740 р. видано було резолюцію надрукувати Біблію так, як це пропонував Синод: з одного боку сторінки друкувати старий текст без змін, з другого — заново перекладений із Септуагінти⁶⁵.

Після цього справа, може, пішла б швидше, але єпископ Стефан у січні 1741 р. відмовляється працювати над перекладом та друком. Він пояснює це Синодові тим, що йому складно поєднувати роботу над правками із присутністю на зборах Синоду, єпархіальними справами, обов'язками архимандрита Александро-Невського монастиря та наглядом за школами⁶⁶. Цього разу Калиновському дозволили уникнути цієї справді важкої праці. Далі історія із виданням Біблії тягнулася ще десять років. Про те, якою великою була потреба бодай якогось тексту Святого Письма в Російській імперії, може свідчити іменний указ імператриці Єлизавети Петрівни від 14 лютого 1744 р., яким постановлялося, щоб:

Святѣйшаго Синода всѣ члены въ сію Святую Четырдесятницу во исправленіи оной библіи къ печатанію оной вновь трудились отъ получения сего нашего указа каждый день по утру и по полудни кромѣ недѣльныхъ дней⁶⁷.

Зранку й до полудня самі члени Синоду, звісно, не трудилися, а доручили це завдання новій комісії. Комісія трохи попрацювала, проте справа знову загальмувалася. Цікава деталь: один із членів комісії, Іларіон Григорович, за свідченням свого колеги, «не зналъ греческаго языка и смотрѣл только въ польскую библію»⁶⁸. Тяганина тривала, аж доки з Київської академії не викликали колишнього учня Калиновського Варлаама Лящевського та Гедеона Сломинського, які з 1747 по 1751 рр. займалися перекладом Біблії, що її врешті надрукували 1751 р.⁶⁹

Серед обов'язків Стефана як архимандрита Александро-Невської лаври був нагляд за дисципліною монахів монастиря. Так, коли

⁶⁵ Там само, LI (прилож. XIII).

⁶⁶ Чистович, «Исправление текста славянской библии перед изданием 1751 года,» 496.

⁶⁷ *Описание документов и дел*, 3: LVII (прилож. XL).

⁶⁸ Чистович, «Исправление текста славянской библии перед изданием 1751 года,» 508.

⁶⁹ Там само, 508–510.

ієромонах Лука «въ пьяномъ видѣ бранилъ матерно намѣстника Геврасія», то його покарали батогами⁷⁰, а коли монах Ісавр, також «въ пьяномъ видѣ», «ложно порицаль» ієромонаха Якова, то його після покарання батогами відправили в солдати⁷¹. Калиновський і сам мав конфлікти з братією. Наприклад, економ монастиря ієромонах Яків, скаржачись в Синод, просив перевести його до іншого монастиря, бо його настільки завантажили роботою, що він боявся, як би «въ погибельную сѣть напрасно не увязнуть». За його словами, він говорив це єпископові Стефану, але той «угрожалъ даже побоями», якщо Яків буде просити й далі. Синод вирішив справу на користь Калиновського, доручивши на власний розсуд покарати ієромонаха Якова на очах братії⁷². Ще один конфлікт між архимандритом та братією стався 1740 р. Монах Йосафат Юзефович хотів відправити чолобитну скаргу імператриці на єпископа Стефана, але той пояснив, що чолобитну можна подати до Синоду. В першій чолобитній, яку Йосафат зачитав у Синоді в присутності єпископа Стефана, йшлося про скрутне матеріальне становище монахів та прохання перевести його до Московського Богоявленського монастиря. У другій чолобитній Йосафат скаржився, що керівництво монастиря витрачає на рік 500 руб. на дорогі напої, які вони п'ють самі, а братії дістається лише на свята по три кухлі білого і червоного вина. Слова Якова засвідчило троє ієромонахів, проте коли Синод перевірів їхні біографії, то виявив, що вони «люди подозрительные и вѣры недостойные». Їх спочатку за наклеп на єпископа Стефана вирішили позбавити священства і монашества та віддати до світського суду «къ жестокому наказанію», але потім, окрім одного, помилували⁷³. 1 квітня 1741 р. ієродиякон Афанасій Галецький, який раніше був спільником Йосафата, написав у своєму прошенні, що архимандрит Стефан та намісник монастиря «являють свою природную злобу и явное мучительство ко всей бѣдной братіи», що вони його прикували ланцюгом і били батогами, але йому вдалося втекти, і він просить перевести його в інший монастир. Прохання Афанасія задовольнили⁷⁴.

⁷⁰ *Описание документов и дел*, 16: 316 (№ 278).

⁷¹ Там само, 391 (№ 319).

⁷² Там само, 19: 562 (№ 486).

⁷³ Там само, 20: 449–452 (№ 446).

⁷⁴ Там само, № 556, 543–544.

У січні 1739 р. архимандрита Стефана було хіротоновано (указ від 12 січня) на єпископа Псковського, і його річний оклад тепер становив 1.500 руб.⁷⁵ Мешкав він у Санкт-Петербурзі, лише іноді виїжджаючи до Пскова⁷⁶; йому надали двір на острові на річці Мала Нева⁷⁷: цей двір Калиновський називав «собственнымъ», а інший, на Василівському острові — «епархіальнымъ»⁷⁸. Водночас він залишався архимандритом Александро-Невського монастиря до вересня 1742 р. (коли було створено окрему Санкт-Петербурзьку єпархію, яку очолив єпископ Никодим Сребницький, що й став новим архимандритом монастиря⁷⁹).

У Санкт-Петербурзі єпископ Стефан був доволі впливовим архиєреєм. Він виголошував надгробне слово на похороні імператриці Анни Йоанівни⁸⁰, брав участь у коронації Єлизавети Петрівни⁸¹, що прийшла до влади внаслідок палацового перевороту, та не раз читав проповіді в її присутності. Загалом відомо дванадцять надрукованих проповідей Калиновського за 1742–1749 рр.⁸² Можна припустити, що він не цурався і політичного життя. Так, 1 січня 1742 р. Калиновський у своїй урочистій проповіді, на якій була

⁷⁵ Там само, 19: 206 (№ 122).

⁷⁶ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 403.

⁷⁷ *Описание документов и дел*, 20: 4 (№ 4).

⁷⁸ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 403.

⁷⁹ *Описание документов и дел*, 19: 62 (№ 21); Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 403.

⁸⁰ Е. П. Карпович, «Очерки русского придворного быта в XVIII ст.», *Исторический вестник* 7 (1881): 518.

⁸¹ В. И. Жмакин, «Чин коронавания», *Исторический вестник* 4 (1896): 175.

⁸² *Слово на новый год... Генваря 1 дня 1742 года* (Санкт-Петербург, 1742); *Слово в день принесенного второе торжественного благодарения... о заключении между империей Российской и короною Шведскою вечного мира* (Москва, 1744); *Слово в день восшествия на престол Елизаветы Петровны* (Москва, 1744); *Слово на обновление мира со Швецией* (Москва, 1744); *Слово на коронацию императрицы Елисаветы* (Москва, 1746); *Слово на тезоименитство императрицы Елисаветы* (Москва, 1747); *Слово проповеданное 17 Генваря 1742* (Москва); *Слово проповеданное 13 Февреля 1742 года* (Москва); *Слово говоренное 13 Апреля, 1744 года*. (Москва); *Слово говоренное 25 Апреля, 1749 года*. (Москва); *Слово говоренное 5 Сентября, 1749 года* (Москва); *Слово краткое при первом торжественном объявлении заключенного между Россией и Швецией вечного мира, проповеданное 3 Июля 1743 года* (Москва, 1744).

присутня Єлизавета Петрівна, вітав імператрицю «приставленными неусыпными шпіонами назираемую, и то вѣдающую, обаче неунывающую»⁸³. А 29 серпня 1743 р. підпис єпископа Стефана, поруч з іншими, стоїть під резолюцією про покарання сім'ї Лопухіних: Степана, Наталії, їхнього сина Івана та інших, звинувачених у змові проти імператриці. Покарання передбачало: «высѣчь кнутомъ и, урезѣвъ языки, послать въ ссылку»⁸⁴, екзекуція відбулася 31 серпня.

Архиєпископ Новгородський

Калиновського розглядали як кандидата на новгородського архиєпископа ще 10 лютого 1737 р.⁸⁵, проте архиєпископом у 1740 р. став Амвросій Юшкевич. Після його смерті 18 серпня 1745 р.⁸⁶ Стефана було піднесено на архиєпископство Великоновгородське і Великолуцьке, де він продовжив освітні ініціативи попередника. Так, архиєпископ Амвросій 1741 р. вирішив заснувати «уже не семинарии, но большой Академии по примеру школ Киевских»⁸⁷ і запросив для цього вчителів із КМА. Спочатку викладання в семінарії велося в нижчих класах, а з 1743 р. вихованець КМА Йосиф (у миру Іван) Ямницький почав читати риторику. Архиєпископ Амвросій ще 1744 р. розглядав можливість, щоб Ямницький викладав філософію, проте через малу кількість студентів (18) було вирішено відкриття цього класу перенести. Тож Ямницький прочитав перший філософський курс у Новгородській семінарії вже

⁸³ Стефан, єпископ Псковский, *Слово на новый год ... Генваря 1 дня 1742* (Москва: При Императорской академии наук, 1742), 13.

⁸⁴ «Наталья Федоровна Лопухина,» *Русская старина* XI, вип. 9–12 (1874): 192.

⁸⁵ *Описание документов и дел*, 20: 266 (№ 243).

⁸⁶ «Указ императрицы Елизаветы Петровны из Правительствующего Синода о назначении на должность архиєпископа Новгородского и Великолуцкого Стефана (Калиновского) єпископа Псковской епархии от 18 августа 1745 г.», Державний архів Новгородської області (далі — ДАНО), ф. 480, л. 592, арк. 180 зв.

⁸⁷ Цит. за: Інна Григорєва, Николай Салоников, «Новгородская духовная семинария: 1740–1918 гг. (к 270-летию со дня основания),» *Вестник Новгородского государственного университета* 63 (2010): 35.

тоді, коли архієпископом став Стефан, у 1746–1748 рр. У 1748 р. він почав викладати теологію, проте через його смерть 30 грудня 1748 р. (у 31-річному віці) студентів-теологів перевели назад до класу філософії⁸⁸. Інший вихованець КМА Йосиф (у миру Іван) Миткевич повторно відкрив клас теології у 1750 р.; того ж року в семінарії було впроваджено викладання єврейської мови⁸⁹. Як бачимо, за короткий проміжок часу, із 1741 по 1750 р., двом архієпископам, вихованцям КМА Амвросію та Стефану, справді вдалося заснувати академію за зразком Київської.

За період, коли Стефан Калиновський був архієпископом та першим («первенствующим») членом Синоду (1745–1753 рр.), збереглися переважно документи, що стосуються адміністративних справ його єпархії⁹⁰. Мабуть, найяскравішою є історія про «війну» архієпископа Стефана із шинками біля церков та семінарії. Так, навесні 1747 р. він забороняє ставити біля церков торгові лавки і шинки, адже біля них завжди «всякій гной, смрадъ, пометъ и всесовершенная нечистота» і поруч із ними «происходятъ стыдъ и срамота»⁹¹. Також він клопочеться про знесення корчми, яку збудували на землі монастиря Антонія Римлянина, адже вона спокушає і монахів, і семінаристів, там чиняться «различныя безобразія». Синод задовольнив його прохання та постановив «кабакъ снести и впредь строить запретить»⁹².

Після 1745 р. Стефан публікує значно менше промов. Можливо, адміністративні справи в єпархії та Синоді забирали в нього

⁸⁸ Детально про викладання Ямницького в Новгородській семінарії див.: Константин Суториус, «Преподавательская деятельность Иосифа Ямницкого в Новгородской семинарии: археографический обзор,» *Новгородский исторический сборник* 17 (27) (2017): 197–227.

⁸⁹ Григорьева, Салоников, «Новгородская духовная семинария: 1740–1918 гг.» 36.

⁹⁰ Про них див.: *Новгородский архиерейский дом в первой половине XVIII века (по документам Государственного архива Новгородской области)* (Великий Новгород: Печатный двор «Великий Новгород», 2016); *Описание документов и дел*, т. 26, 28, 29, 31, 32, 34 (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1883–1912).

⁹¹ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1883), 26: 260–261 (№ 146).

⁹² Там само, 340–341 (№ 216).

забагато часу. Костянтин Харлампович пише, що Калиновський «и вообще не имел большого значения в синоде»⁹³, посилаючись на указ імператриці 1752 р., де вона наказала архієпископу Стефану в справі про шлюб, щоб той «не отъ своего разсужденія приводя резоны, утверждалъ, но точно бъ Священнымъ писаниемъ, изъ книгъ, православною церковію нашою принятыхъ и вѣроятія достойныхъ, доказываль»⁹⁴. Тут варто зазначити, що інших свідчень, які б підтверджували слабку позицію Калиновського в Синоді, знайти не вдалося: принаймні він, як архієпископ Новгородський, розглядав чимало справ про шлюби та інші питання (крадіжки, зґвалтування, кровозмішання тощо), що підлягали його юрисдикції. Проте як перший член Синоду, Калиновський не відігравав такої значної ролі в церковному та політичному житті, як, наприклад, його попередник Теофан Прокопович, а свідчень про його вплив на політику Церкви та імперії загалом виявити не вдалося.

Дещо про інтелектуальні зацікавлення Стефана Калиновського може розповісти його бібліотека, передана після смерті архієпископа Новгородській семінарії⁹⁵ та описана 1779 р. Всього в бібліотеці було 868 томів, однак те, що ці книжки опинилися в його книгозбірні, ще не означає, що він їх читав або навіть розгортав, адже йому як архиєрею книжки могли переходити в спадок від когось із попередників, їх могли дарувати. Показовою тут є історія бібліотеки Теофана Прокоповича, який отримав як військовий трофей близько 2.500 томів, вкрадених і вивезених російською армією з Дерпта (Тарту)⁹⁶. Кілька примірників одного тому (як «Commentarii» Кор-

⁹³ Константин Харлампович, *Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь* (Казань: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1914), 1: 487, прим. 3.

⁹⁴ *Полное собрание законов Российской империи* (Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1830), 13: 705 (№ 10028).

⁹⁵ Рункевич, *Алекса́ндро-Невская лавра*, 404. За іншими свідченнями, бібліотека Калиновського була перевезена до Санкт-Петербурга та передана в Синод, зберігалася в синодальному архіві (*Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи*, т. 4: 1754 — 28 июня 1762 г. (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1912), 234–235 (№ 1504), 242–243 (№ 1514)).

⁹⁶ Николай Салоников, «Книги немецких и шведских библиофилов в библиотеке Феодана (Прокоповича) (к вопросу об интеллектуальной культуре

нелія а Ляпіда в 11 томах, кожен у трьох примірниках), вказують на те, що багатьма книжками архієпископ Стефан не користувався. Проте перелік книжок може дати бодай приблизне розуміння, якою літературою він послуговувався.

У реєстрі книг Новгородської семінарії за 1779 р., що належали Калиновському, значиться 358 назв різних книг у 868 томах⁹⁷, нижче на кожному аркуші приписано: «всѣ въ наличіи». Серед цих томів латинськомовних 781, кириличних 87. Це свідчить про «латинськість» тогочасної інтелектуальної культури в Російській імперії, адже викладали в академіях і університетах латинською мовою, переклади лише починали з'являтися, а свого було написано небагато. Серед кириличних видань натрапляємо переважно на церковні книги: різні видання Біблії, часослови, мінеї, требники. Також є кілька історичних книжок і «Грамматика славенская» 1721 р. Наявність деяких книжок та відсутність інших може підштовхнути до певних висновків. У першій половині XVIII ст. в Російській імперії точилася боротьба між прокатолицькими та пролютеранськими православними ієрархами. Своєї кульмінації вона набула після того, як Стефан Яворський написав «Камень вѣры», де виклав своє бачення православної віри, засуджуючи протестантизм. За Петра I книгу було заборонено друкувати, її видали уже після смерті автора у 1728 р., за сприяння архієпископа Тверського Теофілакта Лопатинського. Останній був впливовим архиєреєм за правління Катерини I та Петра II, написав «Обличеніє неправды раскольническойя» та продовжував політику митрополита Яворського. З приходом до правління Анни Йоанівни владу в Церкві перебрав Теофан Прокопович, симпатик лютеранства та противник політики митрополита Стефана і архієпископа Теофілакта. Він домігся арешту і ув'язнення Лопатинського. В бібліотеці Калиновського немає книжок Прокоповича, проте є «Камень вѣры» у трьох примірниках та «Обличеніє неправды раскольническойя» у двох примірниках.

Латинські томи можна умовно поділити на кілька груп. Найбільше було книг теологічного спрямування (367 томів): різні видання

в Восточной Прибалтике XVII — начала XVIII вв.),» *Вестник Новгородского государственного университета* 47 (2008): 30.

⁹⁷ «Реестр книг Новгородской духовной семинарии» (1779), ДАНО, ф. 384, 1, 2, арк. 223–248.

Біблії, праці Отців Церкви (Августин, Василій, видання текстів Отців у 27 томах «*Maxima bibliotheca veterum patrum*» тощо), коментарі до Біблії католицьких і протестантських авторів, а також теологічні трактати (наприклад, «*Institutio christianae religionis*» Жана Кальвіна, «*Regulae societatis Iesu*» Ігнатія Лойоли, «*Theologia moralis*» редемпториста Альфонсо Лігуора, «*Institutiones theologiae moralis*» лютеранина Йогана Будде). Також багато історичних, у широкому значенні цього слова, та географічних книг (188 томів). До цієї групи належали твори античних істориків (Геродот, Салюстій, Пліній Старший, Корнелій Тацит), історії різних територій і держав, атласи, церковні історії (наприклад, 12 томів «*Annales ecclesiastici*» Чезаре Баронія), а також біографії, описи бібліотек, праці з історії освіти тощо. До окремої групи (29 томів) можна зарахувати художню античну класику (Гомер, Гесіод, Еврипід, Вергілій, Горацій, Овідій), а також 55 томів різних словників, зокрема 11 загальних та спеціальних словників латинської мови, 34 словники греки (переважно греко-латинські), 10 словників трьох і більше мов (наприклад, словник одинадцяти мов Амброзіо Калепіно «*Dictionarium undecim linguarum*»). Окрему групу становлять підручники з риторики, поезики, граматики (31 том).

У бібліотеці Калиновського не надто багато праць, які ми зараз назвали би «філософськими», — 46 томів. Сюди належать тексти античних філософів (Цицерон, Сенека, Марк Аврелій, Макробій), а також новочасних (Френсіс Бейкон, Декарт, Паскаль, Пуфендорф, Томазій). Книги зазвичай стосувалися моральної філософії, політики, деколи загальних питань філософії, її історії тощо. Водночас у книгозбірні майже немає популярних на той час жанрів — схоластичних курсів філософії, логіки, та й узагалі текстів середньовічної і новочасної схоластики. Також немає ключового для схоластичної філософії автора — Аристотеля. Окрім філософських, у бібліотеці були й книги з інших дисциплін: 16 томів з математики (серед них чотири томи Вольфа), вісім томів з астрономії та космології, чотири томи з медицини і два з права.

В останні роки життя архієпископ Стефан активної участі у справах Синоду не брав. У лютому 1751 р. його висилають в єпархію через погіршення стану здоров'я⁹⁸, і відтоді старшим у Синоді

⁹⁸ *Описание документов и дел* (Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1909), 31: 95 (№ 40). У 1751 р. Калиновський здійснив мінімум чотири

став Сильвестр Кулябка⁹⁹. 16 вересня 1753 р., о восьмій годині вечора, Стефан Калиновський помер. В архиєрейській скарбниці після його смерті залишилося 170 411 рублів та 34 756 «четвертей» хліба¹⁰⁰. Його поховали на Мартиріївському притворі собору Св. Софії в Новгороді, між похованням Теофана Прокоповича та митрополита Евфимія III¹⁰¹. Напис на мідному надгробку такий:

По волѣ всесильнаю, всею тварію правительствующаю Бога, Святѣйшаго Правительствующаго Синода членъ, великій господинъ преосвященный Стефанъ, архієпископъ Великаю Новаграда и Великихъ Лукъ, прежде бывшій епископъ Псковскій и Нарвскій и архимандритъ Александроневскій, преставися благочестно въ Великомъ Новѣградѣ, въ лѣто отъ Рождества Христова 1753 года, сентября 16 дня, имѣя отъ рожденія своего 56 лѣтъ; тѣло его, по совершеніи надгробнаго пѣнія, погребено на семь мѣстѣ преосвященнымъ Сильвестромъ, архієпископомъ Санкт-Петербургскимъ и Слюсенбургскимъ и архимандритомъ Александроневскимъ, вышеписаннаго же года, Октября 5 дня; пасый добръ церковь Божию, пребысть же на престолѣ Новгородскомъ лѣтъ осмь и мѣсяць одинъ. Боже духовъ и всякія плоти! со святыми упокой душу усопшаго раба твоего архієпископа Стефана. Аминь¹⁰².

* * *

Спираючись на інформацію джерел, постать Стефана Калиновського можна описати так. Як викладач він був новатором, адже одним із перших читав у КМА грецьку мову, історію в курсі риторики та етику в курсі філософії. Він доклався до розвитку навчальних закладів, де викладав чи за якими наглядав. Разом з іншими вихованцями КМА він поширював на теренах Російської імперії систему освіти, яка існувала на той час у Київській академії.

великі поїздки: із Санкт-Петербурга в Новгород, із Новгорода в Олександро-Свірський монастир і назад, із Новгорода в Санкт-Петербург (*Новгородский архиерейский дом*, 219, прим. 132).

⁹⁹ Тимофей Барсов, *Святейший синод в его прошлом* (Санкт-Петербург: Т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1896), 286.

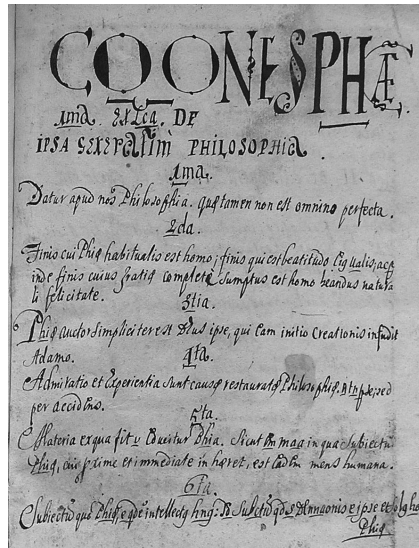
¹⁰⁰ *Новгородский архиерейский дом*, 225.

¹⁰¹ Валентин Янин, *Некрополь Новгородского Софийского собора. Церковная традиция и историческая критика* (Москва: Наука, 1988), 80, 193–195.

¹⁰² Цит. за: Петр Соловьев, *Описание Новгородского Софийского собора* (Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1858), 113.

Водночас Калиновський був конфліктною особою, про що свідчить «возмушення» студентів проти нього, численні скарги братії Александро-Невської лаври та інші випадки. Знання греки, рідкісне на той час, дозволило йому не лише започаткувати традицію викладання греки в КМА, але й перекладати Біблію. Калиновський до цієї роботи ставився відповідально, продемонструвавши незвичну для тогочасної Російської імперії обізнаність у текстології. А от його філософський курс, який вважають одним із кращих зразків української філософської думки першої половини XVIII ст., було дослівно списано з філософського курсу Франсуа ле Ре. Залишаються нез'ясованими й деякі моменти біографії Стефана Калиновського: наприклад, звідки він міг знати греку, адже її не викладали тоді в КМА? чому використав курс саме француза ле Ре і де його взяв? яким було на той час ставлення до такої практики — дослівного списування курсу без зазначення авторства?¹⁰³

¹⁰³ З відповідями на ці та деякі інші питання ближчим часом, як вже було зауважено, вийде окрема стаття, де буде детально проаналізовано: три списки латинського курсу Калиновського, їхню текстологічну залежність від тексту ле Ре, а також традицію перекладу та інтерпретацій філософського курсу Стефана Калиновського.

Тези з філософського курсу 1729–1731 рр.
 [Stephanus Kalinowski], «Cursus philosophicus in collegio
 Kiiowomohilaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus»
 (1729[–1731]), IP НБУВ, ф. 306, 123п/83.

Титульна сторінка філософських тез, надрукованих 1732 р.
 Тези зберігаються: Відділ історичних колекцій НБУВ,
 ф. 56, Київська духовна семінарія, Київ (старий шифр: І.а.296).

Смирненскій Стефанъ Епѣтъ Новгородскій,
и Архімандритъ Александровскій

Портрет і автограф Стефана Калиновського.

Джерело: Стефан Рункевич, *Александро-Невская лавра. 1713–1913*
(Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1913), 400.

**Надгробок архієпископа Стефана в соборі
Св. Софії в Новгороді.**

Джерело: Валентин Янин, *Некрополь Новгородского Софийского собора. Церковная традиция
и историческая критика* (Москва: Наука, 1988), 17.

Bibliography

Akty i dokumenty, otnosyashchiesya k istorii Kievskoj akademii, otd. II (1721–1795 gg.), comp. by Nikolaj Petrov. 5 vols. Vols. 1–3. Kiev: Typografiya I. I. Chokolova, 1904–1906.

Andrushko, Victor. «Kalynovskyi Stepan, cherneche imia Stefan.» In *Kyievo-Mohylianska akademiiia v imenakh. XVII–XVIII st.*, ed. Z. I. Khyzhniak, 246–247. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiiia», 2001.

Barsov, Timofej. *Svyatejsnij Sinod v ego proshlom*. Sankt-Peterburg: T-vo «Pechatnyia S. P. YAKovleva», 1896.

Bibliya. Moskva: Pechatnyj dvor, 12 dekabrya 1663.

CHistovich, Ilarion. «Ispravlenie teksta slavyanskoj biblii pered izdaniem 1751 goda.» *Pravoslavnoe obozrenie* 1 (1860): 479–510.

«Dysput druhyi: vnutrishni i zovnishni pershodzherela liudskykh dii, pereklav v 1970 rotsi Berezytskyi A.E.» (mashynopys), Biblioteka Instytu filosofii NAN Ukrainy.

«Filosofiiia v Kyievo-Mohylianskii akademii: Stefan Kalynovskyi. (Korotkyi vstup do zahalnoi filosofii)», vstupna stattia V. M. Nychyk, per. z lat. V. P. Masliuka, spets. red. M. D. Rohovycha, filos. red. V. M. Nychyk.» *Filosofska dumka* 3 (1969b): 89–102.

Grigor'eva, Inna, Salonikov, Nikolaj. «Novgorodskaya duhovnaya seminariya: 1740–1918 gg. (k 270-letiyu so dnya osnovaniya).» *Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta* 63 (2010): 34–38.

Isachenko, T. A. «Novyj Zavet v perevode ieromonaha CHudova monastyrya Epifaniya (Slavineckogo) poslednej treti XVII v. (Osobennosti perevoda i yazyka).» *Voprosy yazykoznaniya* 4 (2002): 73–92.

Kahamlyk, Svitlana. *Ukrainska pravoslavna iierarkhiia XVII–XVIII st.: intelektualnyi ta dukhovnyi vymiry*. Kyiv: TOV «Korvus-Print», 2018.

Kalinowski, Stephanus. «Cursus philosophicus in collegio Kiiewo-mohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus» (1729–1731), Rosiiska natsionalna biblioteka, f. SPb DS, 62, ark. 1–705 zv.

Kalinowski, Stephanus. «Cursus philosophicus in collegio KiiovoMohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus», (1729–1731), Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 305, DS/p169, ark. 1–32.

[Kalinowski, Stephanus]. «Cursus philosophicus in collegio Kiiovo-mohylaeano ingenuis sapientiae amatoribus explicatus» (1729[–1731]),

Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 306, 123p/83, ark. 1–338.

Kalinowski, Stephanus. «Institutionum rhetoricarum libri IV roxolanae iuventuti in collegio Kiiivomohylaeano traditi et explicate anno 1727 sub sapientissimo patre Stephano Kalinowski» (1727), Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 305, DS/p258, ark. 12–103.

Kalinowski, Stephanus. «Isagoge in historiam, sub reverendo patre Stephano Kalinowski», Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 307, 516p/1702, ark. 61–104.

[Kalinowski, Stephanus]. «Isagoge in historiam», Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 305, DS/p258, ark. 185–212.

Karpovich, E. P. «Ocherki russkogo pridvornogo byta v XVIII st.» *Istoricheskij vestnik* 7 (1881): 487–521.

Kashuba, Mariya. *Pamyatniki eticheskoy mysli na Ukraine XVII — pervoj poloviny XVIII st.* Kiev: Naukova dumka, 1987.

Harlampovich, Konstantin. *Malorossijskoe vliyanie na velikoruskuyu cerkovnuyu zhizn'.* Vol. 1. Kazan': Izdanie knizhnogo magazina M.A. Golubeva Kharlampovich, 1914.

Le Rées, Franciscus. *Cursus philosophicus in tres tomos distributus,* 3 vols. Parisiis: Matteaus Guillemot, 1642.

«Natalia Fedorovna Lopukhina.» *Russkaya starina* 11, vol. 9–12 (1874): 191–235.

Nicol'skij, A. «Stefan Kalinovskij.» In *Russkij biograficheskij slovar'.* 19: 410–11. Sankt-Peterburg: Tip. tovarishchestva «Obshchestvennaya pol'za», 1909.

Novgorodskij arhierejskij dom v pervoj polovine XVIII veka (po dokumentam Gosudarstvennogo arhiva Novgorodskoj oblasti). Velikij Novgorod: Pечатnyj dvor «Velikij Novgorod», 2016.

Opisanie dokumentov i del, hranyashchihsy v arhive Svyatejshego Pravitel'stvuyushchego Sinoda. Vols. 2–31. Sankt-Peterburg: Sinodal'naya tipografiya, 1878–1913.

Polnoe sobranie postanovlenij i rasporyazhenij po vedomstvu pravoslavnogo ispovedaniya Rossijskoj imperii. Vol. 4, 5, 8. Sankt-Peterburg: Sinodal'naya tipografiya, 1881–1912.

Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Vol. 13. Sankt-Peterburg: Tipografiya II otdeleniya sobstvennoj ego imperatorskogo velichestva kancelarii Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii, 1830.

Primitiae philosophiae hoc est conclusiones, Viddil istorychnykh kolektsii Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. Kyivska dukhovna seminariia, Kyiv, 56 (staryi shyfr: I.a.296).

«Reestr knig Novgorodskoj duhovnoj seminarii» (1779), Derzhavnyi arkhiv Novhorodskoi oblasti, f. 384, 1, 2, ark. 223–248.

Runkevich, Stefan. *Aleksandro-Nevskaya lavra. 1713–1913*. Sankt-Peterburg: Sinodal'naya tipografiya, 1913

Salonikov, Nikolaj. «Knigi nemeckih i shvedskih bibliofilov v biblioteke Feofana (Prokopovicha) (k voprosu ob intellektual'noj kul'ture v Vostochnoj Pribaltike XVII — nachala XVIII vv.)» *Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta* 47 (2008): 29–33.

Smirnov, Sergej. *Istoriya Moskovskoj slavyano-greko-latinskoj akademii*. Moskva: Tip. V. Got'e, 1855.

Solov'ev, Petr. *Opisanie Novgorodskogo Sofijskogo sobora*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoj akademii nauk, 1858.

Stefan, episkop Pskovskij. *Slovo na novyj god... Genvaryia 1 dnya 1742 goda*. Moskva: Pri Imperatorskoj akademii nauk, 1742.

Stratij, YAroslava, Litvinov, Vladimir, Andrushko, Viktor. *Opisanie kursov filosofii i ritoriki professorov Kievo-Mogilyanskoj akademii*. Kiev: Naukova dumka, 1982.

Sutorius, Konstantin. «Istochniki po istorii prepodavaniya pravoslavnogo latinoyazychnogo bogosloviya v Rossii v pervoj polovine XVIII veka.» *Dissertaciya... kandid. ist. nauk*, Sankt-Peterburg, Gosudarstvennyj muzej istorii religii, 2008.

Sutorius, Konstantin. «Prepodavatel'skaya deyatelnost' Iosifa YAmnickogo v Novgorodskoj seminarii: arheograficheskij obzor.» *Novgorodskij istoricheskij sbornik* 17 (27) (2017): 197–227.

Symchych, Mykola. «Do pytannia pro "avtorskist" filosofskykh kursiv XVII–XVIII st.» *Kyivska Akademiia* 1 (2004): 15–20.

Symchych, Mykola. «Zauvahy do vplyviv na vykladannia filosofii v Kyievo-Mohylianskii akademii kintsia XVII–XVIII st.» *Kyivska Akademiia* 2–3 (2006): 74–85.

Symchych, Mykola. *Philosophia rationalis u Kyievo-Mohylianskii akademii. Komparatyvnyi analiz kursiv lohiky kintsia XVII — pershoi polovyny XVIII st.* Vinnitsia: O. Vlasiuk, 2009.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 739, I, 90.

«Ukaz imperatricy Elizavety Petrovny iz Pravitel'stvuyushchego Sinoda o naznachenii na dolzhnost' arhiepiskopa Novgorodskogo

i Velikoluckogo Stefana (Kalinovskogo) episkopa Pskovskoj eparhii ot 18 avgusta 1745 g.», Derzhavnyi arkhiv Novhorodskoi oblasti, f. 480, 1, 592, ark. 180 zv.

Vishnevskij, Dmitrij. «Iz byta studentov Kievskoj akademii. (Okonchanie).» *Kievskaya starina* 3 (1896): 309–33.

Vishnevskij, Dmitrij. *Kievskaya akademiya v pervoj polovine XVIII stoletiya. (Novye dannye, odnosyashchiesya k istorii etoj Akademii za ukazannoe vremya)*. Kiev: Tip. I. I. Gorbunova, 1903.

Wolczanski, Iosephus. «Theologia Christiana orthodoxa pro diversitate materiarum in varios tractatus» (1721–1725), Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 306, 160p/2.

YAnin Valentin. *Nekropol' Novgorodskogo Sofijskogo sobora. Cerkovnaya tradiciya i istoricheskaya kritika*. Moskva: Nauka, 1988.

Zdravomyslov, Konstantin. *Ierarhi Novgorodskoj eparhii ot drevnejshih vremen do nastoyashchego vremeni*. Novgorod: Tip. I. I. Ignatovskogo, 1897.

ZHmakin, V. I. «CHin koronovaniya.» *Istoricheskij vestnik* 4 (1896): 153–184.

Abstract

New Details About the Biography of Stephan Kalynovskyi

There is no specific study about Stephan Kalynovskyi, and the texts written about him contain many mistakes. This article presents the biography of Kalynovskyi, including the following stages of his life: student and professor at the Kyiv Academy, archimandrite of the Zai-konospassky Monastery, rector and professor at the Moscow Academy, archimandrite of the Alexander Nevsky Lavra, member of the Synod, bishop of Pskov, archbishop of Novgorod. In this article, attention is paid to his relations with students and brethren of monasteries, as well as to his intellectual heritage (philosophical course, Bible translation, his library). The sources portray Kalynovskyi as an innovative teacher because he was one of the first at the Kyiv Academy to teach Greek language, history in the course of rhetoric and ethics in the course of philosophy, and also as an organizer of educational institutions. At the same time, he was a very conflict person. His philosophical course,

taught at the Kyiv Academy, was copied verbatim from the philosophical course of the French author Franciscus le Réés.

Keywords: Stephan Kalynovskyi, Kyiv-Mohyla Academy, Philosophical Course, Moscow Academy, Alexander Nevsky Lavra, Novgorod Seminary, The Bible, Synod, Library.